

Heidegger'de Anti-Hümanizmin Ontoloji-Politiği: Nazizm^(*)

Ontology-Politics of Anti-Humanism in Heidegger: Nazism

Arş. Gör. Yusuf Umur ÇİL^(**)

Öz

Bu çalışma Heidegger'in hümanizm karşıtı ontolojik felsefesi ile onun politik duruşu arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Varlığı ve ölümü merkeze alan ontolojisi Batı metafiziğinin otonom öznesini reddetmiştir. Moderniteye karşı taşrayı ve nostaljiyi savunmuştur. Heidegger, Nazi Almanyası döneminde üniversite rektörlüğü yapmıştır. Görevi bıraktıktan sonra faşizme sessiz kalmış hatta savaş sonrasında bile Naziler ve soykırım hakkında eleştiri getirmemiştir. Modernliğin güçlü bir eleştirisi olan felsefi fikirlerinin bu davranışları üzerindeki etkisi çokça tartışılmıştır. Onu savunanlar yazar ve metin arasında ayırım yapılması gerektiğini düşünmektedir. Eleştirenler ise onu Nazi ideoloğu olarak görmektedir. Felsefi kategorilerini değiştirmeden Nazileri destekleyebilmiş olması ve Nazilerle ortak kavramlara vurgu yapması bu görüşü desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler

Heidegger, Hümanizm, Metafizik, Ontoloji, Nazizm.

Abstract

This article aims to show the relationship between Heidegger's anti-humanist ontologically philosophy and his political stance. His ontology that centered being and death is refused autonomous subject of western metaphysics. He defended provincial and nostalgia against modernity. Heidegger was the university rector at the time of Nazi Germany. After resigning he kept silent and even after the war he did not criticize nazis and holocaust. Affect of his philosophical ideas -which are strong criticism of modernity- on his behaviour was widely discussed. His defenders thought that the distinction between author and text is necessary. His critics accepted him as a nazi ideologist. The fact that he was able to support the Nazis without changing his philosophical categories and emphasized common concepts with the Nazis supports this view.

Keywords

Heidegger, Hümanizm, Metaphysics, Ontology, Nazism.

^(*) [Makale geliş tarihi](#): 12.03.2020 - [Makale kabul tarihi](#): 17.04.2020.

^(**) Sakarya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.
[E-posta](mailto:umurcil@sakarya.edu.tr): umurcil@sakarya.edu.tr.
[Orcid No](https://orcid.org/0000-0003-0396-9653): <https://orcid.org/0000-0003-0396-9653>.

Giriş

20. yüzyılın en tartışmalı filozoflarından olan Martin Heidegger, çağdaş felsefe kapsamında en çok alıntılanan ve eleştirilen isimlerden biridir. Felsefe tarihi içinde Nietzsche ve Dilthey'den etkilendiği bariz olan Heidegger kendinden sonra gelen ve kendisi gibi aşırılığın peygamberlerinden sayılan Foucault ve Derrida'yı etkilemiştir. Bu yönüyle, kendisi pek hoşlanmayacak olsa da, onu felsefi bir geleneğin parçası olarak görmek mümkündür.

Heidegger üzerine epey makale ve eser ortaya konulmuştur, bunda ise Nietzsche'den etkilenen Heidegger'in yazılarında kullandığı dilin etkisi çok büyüktür. Kullandığı dilin muğlaklığı hem kendisi için hem de yorumcuları için alternatif yorumlar elde etmeye elverişlidir. Heidegger, 1933 yılında Nazi iktidarını desteklemek için kaleme aldığı metinler üzerinden, muğlaklık sayesinde savaş sonrası kendini savunabilmiştir. Heidegger'i varoluşçu, nihilist, natüralist ve benzeri şekilde betimleyen yorumcular ise Heidegger'in dilindeki muğlaklıktan beslenmişlerdir.

Bu çalışmanın kapsamı başlıkta belirtildiği üzere Heidegger'in anti-hümanist ontolojisinin politik duruşuyla ilişkisinin incelenmesidir. Heidegger hakkında yazma fikrinde karşılaşılan temel zorluk ise onu bir konuyla sınırlı ele alabilmektir. Heidegger'in eserleri ve hakkında yazılanlardan oluşan külliyat, Türkçe de dahi çok geniştir. Felsefi bir metninde kullandığı kavramlar onun önceki eserlerindeki kullanımları bilmeyi gerektirir. Örneğin, Hümanizm üzerine inceleme-sinde düşünmekten ve metafizikten bahseder. Heidegger, düşünmek ve metafizik nosyonları üzerine ayrıca eğilmiştir ve bu açıdan kullanmış olduğu düşünmek ve metafizik nosyonlarını alelade kullanımlar olarak ele almak hatalı olacaktır. Tabiri caizse Heidegger üzerine okumaya başlamak, onun dilini öğrenmek gibidir. Heidegger felsefesine bir kere giren kavram bambaşka anlamlara bürünür. Anti-hümanizmini ortaya koyabilmek için insan anlayışını, rasyonalizm ve metafizik eleştirisini, düşünmek kavramını incelemek gereklidir.

Heidegger'in ontolojisinin temel sorunu varlıktır. Varlık hakkında soru sormak ise Dasein'a özgüdür. Dasein'ın varoluşunun sorgulanması ona göre varlık sorununa kapı aralayacaktır.¹ Heidegger, hocası Husserl'in özne anlayışından ve modern toplumsal düzenin, hakların, hukukun da öznesi olan Kartezyen felsefenin yalıtılmış özne varsayımından farklı olarak insan varoluşunu yaşam durumları üzerinden sorgular. Kullandığı kategoriler; kaygı, korku, ölüm, iç sıkıntısı gibi varoluşsal ve birlikte olma, herkes gibi olma gibi gündelik durumlara denk gelmektedir. Dasein'ın ontolojisi olarak da adlandırdığı felsefesi bu kategoriler üzerine kuruludur.² Bu çalışma kapsamında öncelikle Heidegger'in Dasein anali-

¹ İYİ, Sevgi: *Martin Heidegger'de İnsan Sorunu*, Asa, Bursa, 2003, s. 16.

² KARTAL, Onur: *Başkasının Politikası: Husserl, Heidegger, Levinas*, İletişim, İstanbul, 2017, s. 88.

zini, metafizik sorununu ele almasını inceleyeceğiz. Daha sonra bu temellere dayanan hümanizm eleştirisini ele alacağız. Heidegger'in anti-hümanist ontolojisini böylece ele aldıktan sonra bu felsefenin onun Nazi saflarına geçmesine imkân tanıyışını ortaya koyacağız.

1. İnsanı Diğer Varolanlardan Ayıran: Kaygı

İnsan varolanların ortasına fırlatılmışlık içinde kendisini bulur. Sürekli olarak kendi varolmamızda olup biten budur. Gündelik hayata sürekli bu fırlatılmışlık hissini bastırma çabası hakimdir. Ancak atılmışlık halini iç sıkıntısında biliriz.³ İnsanın bütün diğer varolanlardan farkı ise 'varlık nedir?' sorusunu sorabilmesidir. Heidegger'in *Dasein* olarak insan şeklinde ifade ettiği de budur. Varolanların arasında başka olanakların yanı sıra varlığı kendine mesele edebilen varolma insana özgüdür.⁴ Heidegger'in kendi felsefi çabası da *Varlık ve Zaman* adlı eserinden başlayarak bu yönde bir çabadır. Varlık'ı soruşturan *Dasein* "Varolan'a atılmışlığı"nın farkında ve atılmışlıktan başlayarak soruşturmaktadır. İnsanı hayvandan ayıran yön budur. *Dasein*'in varoluş olarak yaşaması yani varolanları aşıp varlığa yönelmesi mümkündür.⁵ Varlığa yönelmek kendini kaygı adı altında deneyimler. Kaygının sebebi sadece dünya içinde olmaktan gelir. Kaygı varolanlara karşı duyulan diğer durumlarla karıştırılmamalıdır. Kaygının nedeni dünyada varolan diğer şeyler değildir. Kaygı insanın fırlatılmışlığına içkindir. Kaygı bir varolandan kaynaklanmadığı gibi hiçbir yerde de değildir. Kaygının nedeni bizatihi dünyanın kendisidir.⁶ O halde kaygı olarak insan, varolanların arasına fırlatılmış insan varoluşudur. *Dasein*'dir. *Dasein*'in varlığı ise zamansaldır.⁷

Dasein'in zamansallığı; varoluş, fırlatılmışlık, düşmüşlük unsurlarından oluşan ontolojik bir durumdur.⁸ Bu bağlamda kaygının üç yüzü vardır: 1. "Dünyayı Önünde Bulma", 2. "Henüz İçinde Olma", 3. "Çevresinde Olma".⁹ Dünyayı önünde bulmak, insanın imkanlarını ve özgürlüğünü gösterir. İmkânlar dahilinde karar verebilir, seçim yapabilir, tavır alabilir. Yaşam böylece kendisini imkân olarak insana açar. Kaygının ikinci yüzü ise bahsettiğimiz gibi insanın dünya içine atılmışlığıdır. Atılmışlık Heidegger'de insanın dünya içinde "*bulunmaklık*" (*be-*

³ HEIDEGGER, Martin: *Metafizik Nedir?* (Çev. Yusuf Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 93.

⁴ ÖKTEN, Kaan: *Varlık ve Zaman: Bir Okuma Rehberi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, s. 195.

⁵ HÜNNERFELD, Paul: *Heidegger: Bir Filozof, Bir Alman*. (Çev. Doğan Özlem), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 76.

⁶ ÖKTEN, s. 237-238.

⁷ HEIDEGGER, Martin: *Varlık ve Zaman* (Çev. Aziz Yardımlı), İdea, İstanbul, 2004. s. 538.

⁸ KÜÇÜKALP, Kasım: *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger ve Derri-da*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008, s. 153.

⁹ HÜNNERFELD, s. 79.

findlichkeit) durumu olarak da ifade edilir. Dünyayla bağımız böyle kurulur. Bu yaklaşımda asıl vurgulamak istediği özne-nesne, ben-öteki ayrımının yokluğudur. Dasein dünyaya atılmışlığında çevreleyen her şey tarafından belirlenmektedir. Varsayıldığı gibi nesnelere yalıtık özne ya da ötekenden ayrı bir ben değildir. Ben başkalarıyla birlikte “bir” varoluştadır. Bu, sahici yani kaygı içindeki Dasein için de, kamusalığa saplanmış insan için de geçerlidir. Dolayısıyla Dasein’in ve başkalarının anlaşılması iki ayrı şey değildir.¹⁰ Hümanizm eleştirisinin temel noktalarından biridir. Düşmüş insanın yani modern insanın eksikliği kaygıdır. Bu insanda dünyayla birlikte olmaktan doğan heyecan gözlemlenemez. Onun için tek heyecan kaynağı olarak korku kalmıştır.

Kaygının üçüncü yüzü insanın düşmüşlüğüne tekabül eder. İnsan pratikle, gündelik yaşamla çevrilmiştir. İnsan nesnelere iletişimde onları günlük hayat-taki pratikler etrafında tanır, ne işe yaradıklarını öğrenir. Nesnelere işlevlerine göre bölümlere ayırır. İnsanın ilk varoluşsal tavrı budur. Öyleyse öncelikle pratik ve teknik bir dünyada yaşanır. Güvenli bir çevrede, pratik araçlarla insan kendini evinde hisseder. Oysa düşmüşlük halindeki teknik insanda durum farklıdır. O, şeylerin çevresinde olur. Henüz içinde olduğu dünyayı geleceğe yönlendirmeyen ancak nesnelere çevresinde olan insandır.¹¹ Bu insan Heidegger tarafından *Das Man* olarak adlandırılmıştır. Dasein’in başkalarıyla birlikte olma durumundan farklı olarak burada başkalarının egemenliğine geçmek söz konusudur.¹² Dasein’in başkalarıyla birlikte olmasına rağmen imkanlar dahilinde karar veriyor oluşu onun varoluşunun mesafe boyutunu gösterirken *Das Man* için bu mesafe kalkmış ve o herkesleşmiştir. Böylece *Das Man*’ın Dasein gibi varlık sorununu mesele edinmesi gündem dışı kalmıştır. Yeniden Dasein olabilmek için herkesin içine batmışlıktan kurtulup önce kendisini tecrit edip kendisi olmalı yani varlık sorusunu sormalıdır. Başkalarına katılmak bu şekilde söz konusu olmalıdır.¹³

Heidegger’e göre insan varoluşunun alametifarikası gördüğümüz gibi kaygıdır. İnsan varoluşu, varlığın içinde kaygıya katlanarak durmaktadır. İnsan *varlık nedir* sorusunu sorabildiği için kaygılıdır. Peki, insanın bu ayrıcalıklı varoluşunun kaynağı nedir? Esasında gördüğümüz üzere dünyanın içinde olmaktan gelir. Kaygının ayrı bir kaynağı yoktur. Heidegger bunu Varlık tarafından ödüllendirilmişlik olarak görür.¹⁴ Varlığın hakikati sorusunu sorabilecek tek varolan olduğumuz gibi iddialı bir söylemin üzerine Heidegger Nietzsche’nin *Übermensch*’i gibi modern insanın ve hatta Antik Yunan’dan bugüne bütün insanlığın yapamadığını yapmaya

¹⁰ KARTAL, s. 98-100.

¹¹ HÜNERFELD, s. 80-84.

¹² KARTAL, s. 105.

¹³ KARTAL, 108-109.

¹⁴ HEIDEGGER, *Metafizik*, s. 17.

soyunur. Varlığın hakikati ve dolayısıyla hayatın anlamı sorusuna gireriz.¹⁵ “Metafizik nedir?” isimli çalışması bu tür bir sorgulamanın örneğidir. Metafizikten ne kastettiğini anlamak çalışmanın hümanizm eleştirisi kısmı için önemlidir.

2. “Niçin Hep Varolan Var da, Hiç Yok?": Korku

Metafizik, varolanı, varolan olarak düşünür ve varolanı hep başka bir varolanla görür. Oysa metafizik bu tarz düşünmesini varlığın ışmasına borçludur. Felsefe ağacının kökü Heidegger’e göre metafiziktir. Buna göre “*Metafizik varolanı varolan olarak sorguladığı için varolanda takılıp kalır ve varlık olarak varlığa yönelemez.*”¹⁶ Felsefe ağacının kökü metafizik olduğuna göre felsefe, varlık sorununu dışlamaktadır. Kendi temelini ihmal etmektedir. Fakat başka bir felsefe mümkündür. Heidegger’in metafizik araştırması bunun çabasıdır. Düşünme, metafiziği yani felsefe ağacının köklerini sorguladığında varlığın kendisi üzerine düşünmüş olur. “Metafizik nedir?” sorusu köklerin ve metafiziğin aşılması çabasıdır.¹⁷

Varlığın anlamını araştırmada Heidegger’in yöntemi ancak fenomenoloji olacaktır. Heidegger’in fenomenoloji yaklaşımı kendisini gösterenin (varolan) temelini görülmesi (varlık) anlamına gelir.¹⁸ Fenomenoloji araştırma konusunun içeriğine, kavramına, kurgusalılığına, meselesine teslim olmamayı gerektirir. Şeyin kendisinin nasıl olduğunu araştırır.¹⁹ Varlığa ilişkin metafizik kaynaklı peşin hükümlere, varolan içinde bilgiye, kavramsal çerçeveye sahibiz dolayısıyla varlığın anlamının peşine düşmek için öncelikle yeni bir terminoloji gerekir.²⁰ Heidegger’in zor dili bu bağlamda tesadüfi değildir. “*Varlık ve Zaman*” adlı eserinde varlığın anlamı sorusunu çözmek için yola çıksa da Dasein’in zamansallığının ötesine gidememiştir. “Metafizik nedir?” konulu dersi bu soruyu sormaya devam ettiğini gösterir.

Peki, bu soru gerçekten neden önemlidir? Heidegger’e göre metafiziğin aşılması, varlıkla insan arasında asırlardır kesilmiş olan bağın yeniden kurulması için önemlidir. Ancak bu bağ sayesinde ki insan “varolma” durumuna ulaşır.²¹ Varoluş başka bir şeydir, varolma başka; varoluş sadece insanın varlığını ifade eder. Varlığı unutup başka şeylerle avunmaktadır insan.²² Her tarafta metafizik bir düşünme hakimdir. Bu düşünme varolan tarafından ve ondan çıkarak yapılır. Düşünmek yerini, “varlığı dinleyen” düşünmeye bırakmalıdır. Düşünmeye patikalar açmak gerekmektedir. Gördü-

¹⁵ EAGLETON, Terry: *Hayatın Anlamı*. (Çev. Kutlu Tunca), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25.

¹⁶ HEIDEGGER, Metafizik, s. 8.

¹⁷ HEIDEGGER, Metafizik, s. 10.

¹⁸ KÜÇÜKALP, s. 118.

¹⁹ ÖKTEN, s. 95.

²⁰ ÖKTEN, s. 92.

²¹ HEIDEGGER, Metafizik, s. 15.

²² HEIDEGGER, Metafizik, s. 13.

gümüz gibi Heidegger'in düşünmek dediği rasyonel insanın mantıksal açıklamalar yapması değildir. Bu kısım hümanizm eleştirisi kapsamında tekrar irdelenecektir.

“Metafizik nedir?” sorusunun öneminden, yönteminden bahsedildikten sonra Heidegger'in soruyu çözümleme çabasını izlemek heyecan vericidir. Böyle büyük soruları ortaya koyuşu kadar ne cevap verdiği de son başlıktaki Nazizm'e meyleden felsefe meselesi için önemlidir.

Metafiziğin temelini sorgulanması olan “varlığın hakikati üzerine düşünme” şu soruyu sorar: “*Niçin hep varolan var da, Hiç yok?*”²³ Varlığın hakikatini düşünmek üzere yola çıkan Heidegger hiç üzerine düşünmekten başlar. Hiçle yüzleşmeden nasıl bu kadar şeye “vardır” diyebiliyoruz? Bütün bilimlerde ege-men olan yaklaşım varolanın araştırılmasıdır. Bilim yapan insan varolana adım atar ve onun için mevzubahis olan sadece varolandır. Hiç değil. Bilim hiç hakkın-da soru sormaz, zaten olmayan bir şey diyerek yadsır.²⁴

Mantık içinde düşünmekle bu soruyu sormak imkânsız olduğundan bilimin yadsımasında şaşılacak bir şey yoktur. Mantık kurallarıyla hiç nedir sorusunu sorduğumuzda vereceğimiz yanıt “...” dır şeklinde olacağından varolanın tersi olan hiçe bir anlam yüklemiş oluruz. Soru mantıksızdır. Mantık açısından cevaplanması olanaksızdır. Hiç varolanın değilinden başka bir şeydir. Hiçi arıyorsak onun varolduğunu kabul etmekteyiz. Varolanın içine atılmışlığımız ve varolana sarılmışlığımız ise hiçi hep gizlemektedir.²⁵ Oysa korku anlarında hiçle karşı karşıya gelmekteyiz. Korku bir şeyden ürkme anları değil, temelden her şeyin sarsılması anlarıdır. Varolan korkuda dengesini yitirir.²⁶ Bu anlarda dil tutulur, varolan kaybolur, dayanaklar yiter, hiç açığa çıkar. Heidegger hiçi korkudan çıkararak soruşturur.²⁷ Hiç, burada yine belirtilmelidir ki, varolanın değillemesi değildir. Hiç, varolanı korku olarak sıkıştırır ve varolana raydan çıkma imkânı verir. Heidegger bunu hiçin hiçmesi olarak tanımlar.²⁸ Hiç sayesinde ki insan varolması, varolanlarla karşı karşıya gelir. Hiç, varolanın varolan olduğunu ama varlıktan ve hiçlikten farklı olduğunu açığa çıkarır. İnsandaki var-olma Heidegger için hiçin içine bırakılmak kapısına çıkar.²⁹ Hiçin varolanların kökü olduğunu yani hiçtiği iddia ettikten sonra insandaki var-olmanın, varolanları yaşadıkça hiçten uzaklaştığını belirtir. İnsanın kamusal yüzeysellikten arınması ve varolanların yoldan çıkması

²³ HEIDEGGER, Metafizik, s. 23.

²⁴ HEIDEGGER, Metafizik, s. 28.

²⁵ HEIDEGGER, Metafizik, s. 34.

²⁶ HEIDEGGER, Metafizik, s. 36.

²⁷ WISSER, Richard: *Martin Heidegger'in Dörtlü Sorgulaması: 'Metafizik Nedir?'le Öncü-Olana Bakmak* içinde: *Metafizik Nedir?* (Çev. Y. Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 71.

²⁸ HEIDEGGER, Metafizik, s. 37.

²⁹ WISSER, s. 73.

için hiçbir beklisi olması gerekir.³⁰ “Varolmanın gizlenmiş korku temeli üstünde Hiç içine bırakılmışlığı, bütünüde Varolan’ın ötesine geçmektir: aşıştır.”³¹

Hiçin bu tarz ortaya koyuluşu metafizik tarihinin temel varsayımını yıkmaktır: “*Ex nihilo nihil fit*” (Hiçten hiçbir şey çıkmaz), Antik Yunan’dan Hristiyanlığa oradan modern zamanlara korunarak gelmiştir. Metafiziğin sorgulanması açısından ve varlığın anlamı sorusu bakımından bu temel Heidegger ile yıkılmıştır. Sonuç saf varlık ve saf hiçbir aynı olmasıdır: “*Ex nihilo omne ens qua ens fit*” (Hiçten tüm varlık olarak varlık çıkar). İnsan ancak varolanları bünyesine katar-ken hiçi de bilirse, bilimden ve mantıktan farklı olarak hiçi de ciddiye alırsa işte o zaman Nietzsche’nin deyişiyile putların batışı gerçekleşebilir.³²

Hümanizm eleştirisi de bu bağlamda okunabilir. Metafiziğin ne olduğu, varolanın aşılmasının hiçi muhafaza etmek olduğu ve varlık unutulmuşluğunun aslında hiçi ve ölümü unutmak olduğu bilindikten sonra, Hümanizm eleştirisi soyut bir modernlik eleştirisi olmaktan çıkıp somut içerikler kazanabilir. Şüphesiz ki Heidegger’in yaklaşımı nihilist ezgileri fazlasıyla barındırmaktadır. Ancak bu nihilizm edebi düzeydeki nihilizmden farklı olarak yapmacık değil, ölümcüldür. Varlığın hiçliği yaşamın ölümlülüğüne denktir. Heidegger’e göre *Dasein*’ın her günkü işi ölüme doğru varoluştur. Varolanlar, gündelik hayat ve kamusal alan ölümün hakikatini dikkatten kaçırmak üzerine kuruludur.³³ Dünyada varolanların hepsinin tekdüze, bayağı, anlamsız olduğu ve varlığın anlamının hiçte bulunabileceği nereden bakarsak korkutucudur.³⁴ Spinoza’nın Etika’da dile getirdiği şu meşhur önermeyi bu sefer bir eleştiri olarak tekrarlar gibidir Heidegger: “*Hür bir insan yani yalnız aklın emrine göre yaşayan insan hiçbir şeyi ölümden daha az düşünmez ve onun bilgeliği ölüm hakkında değil, hayat hakkında derin bir düşüncedir*”³⁵

3. Hümanizm Eleştirisi: Varlık Unutulmuşluğu

“*Hümanizm Üzerine Mektup*” adlı eseri Heidegger’in geç dönem eserlerinden birisidir. Bu dönemde Heidegger felsefesinde dil merkezi bir konum kazanmıştır. Daha eserin başında Heidegger şöyle seslenir: “*Düşünme, Varlığın insanın özünüyle olan bağıını yerine getirir...bu bağı yalnızca varlığa sunmakla yetinir... bu sunuş varlığın düşünmede dile gelmesiyle gerçekleşir. Dil varlığın evidir. Dilin meskeninde insan ikamet eder.*”³⁶

³⁰ WISSER, s. 74.

³¹ HEİDEGGER, Metafizik, s. 41.

³² WISSER, s. 76.

³³ ÖKTEN, s. 138.

³⁴ HÜNHERFELD, s. 73.

³⁵ SPİNOZA, Baruch: *Etika* (Çev: Hilmi Ziya Ülken), Dost Yayınları, Ankara, 2011. Önerme: 67.

³⁶ HEİDEGGER, Martin: *Hümanizm Üzerine* (Çev. Yusuf Örnek): Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 5.

Düşünmek varlıkla insanın bağından geldiğine göre Heidegger formülasyonu tersine çevirmiştir. “Düşünüyorum öyleyse varım” anlamında düşünmekten bahsetmemektedir. Bu noktada “düşünmek ne demektir?” sorusu üzerinde durmak elzemdir.

Heidegger hesap kitap yapan düşünme olarak mantığın karşısındadır. Her türlü hesap kitap yapma varolanların sayılabilenler olarak kullanılmasını oluşturur. Sayılabilen dışında başka bir şeyin ortaya çıkmasına izin vermez.³⁷ Hesap kitap yapmayan düşünme tarzı ise derin düşünmedir. Derin düşünmede mantiki kurgular ve sınırlar dayatmak yerine şeylerin olduğu gibi kabul edilmesi, onlara saygı gösterilmesi ve olurlarına bırakılması söz konusudur. Bu düşünme zorlayıcı ve çıkarıcı değil tam aksine kabul edici ve saygılıdır.³⁸ Bu tarz düşünmenin kaynağı Sokrates öncesi Yunan düşünürlerinde görülebilir. Sokrates öncesinde teori anlayışı, araştırma konusunun taleplerine boyun eğmeyi, temaşa etmeyi içerirdi.³⁹ Düşünmek ne demektir sorusunun cevabı bu bağlamda, varlığı düşünmek demektir. Ancak varlık düşünmenin bir sonucu değildir. Öncelikli olan varlıktır. Derin düşünmeye dayalı düşünme: “*Varlığın inayetinin yankısıdır; bunun içinde tek olan kendini aydınlatır ve olağatır.*”⁴⁰

Dil, özne ve nesne metafiziğine teslim olmuştur. Kartezyen düşüncede insan Descartes tarafından özne statüsüne yükseltilmiştir. Bunun sonucu modern teknolojinin doğa üzerinde hakimiyet sağlama girişimidir. Oysa Greklerin tekhne’inde varlıklar kendi mevcudiyetlerini sürdürürlerdi.⁴¹ Modern teknoloji ve bilimle beraber dünya teknolojik terimlere indirgenmiş, özne olarak insan her şeyi fethetme kaygısına kapılmıştır. İnsan doğaya saldırmaktadır, doğaya düşmandır. Derin düşünmedeki şeylere saygı burada söz konusu değildir. Özne metafiziği batının tinsel çöküşünü getirmiştir. Varlığın ortadan kalkması tehlikesi söz konusudur çünkü teknolojik çağın özne insanı sadece varolanlarla ilgilenmektedir.⁴² Heidegger felsefesinde ise dünya yalıtık öznenin karşısında bulunduğu nesne değildir. Özne-nesne ayrımı sahte bir ayırımıdır çünkü Dasein her zaman dünya-dahilindedir (within-the-world).⁴³ Öznenin bağımsız, gözleme açık, kendi gerçekliği içinde nesne fikri idealizmdir. İnsan nesneye, varolana atılmışlığı içinde yani kendi nesnelere aracılığı içinde varolan bakışıyla bakar. Dilthey’in yaşam bağı kategorisine benzer bir yaklaşımı vardır Heidegger’in. “Dilthey’a göre insan “bunu nasıl görüyorum?” diye sor-

³⁷ HEIDEGGER, Metafizik, s. 51.

³⁸ KÜÇÜKALP, s. 172.

³⁹ KÜÇÜKALP, s. 173.

⁴⁰ HEIDEGGER, Metafizik, s. 53.

⁴¹ MEGİLL, Allan: *Aşırılığın Peygamberleri* (Çev. Tuncay Birkan), Ayraç Yayınları, Ankara, 2008, s. 212.

⁴² MEGİLL, s. 213.

⁴³ HUNHERFELD, s. 77.

duğu her anda o şeyi zaten bir yaşam bağı içinde ilksel olarak kavramış haldedir.”⁴⁴ Düşünmenin teknikten, dilin gramerden, felsefenin bilimden kurtulması yukarıda bahsettiğimiz derin düşünmeye dayalı düşünme için şarttır. Düşünmenin teknik yorumu Platon'dan beri mantıktır ve mantık varlıktan vazgeçmiştir.⁴⁵

Düşünmenin tamlığı kavramların yapaylığına uygun düşmez, çünkü tamlık varlığın hakikatinin ait olduğu yerde kalmasındandır. Heidegger için hümanizm hakkında ne düşünüyorsunuz sorusu da kavrama bağlı kalarak cevaplamayı gerektirdiği için düşünmek bakımından tehlikelidir.⁴⁶ Tekrarlamak gerekirse Sokrates öncesi Grekler düşünmek için etik, fizik gibi başlıklara bile ihtiyaç duymazdı çünkü düşünmek varlıktan gelirdi. Düşünme varlıktan uzaklaşınca ve kavrama bağlanınca felsefe açıklama faaliyetine indirgendi. Hümanizm gibi bütün-izm'ler bu tip uğraşlardır. Heidegger'e göre bu Yeniçağ'da düşünmeye karşı “felsefe yapma”nın hakimiyetidir ve tesadüf değildir. Bu çağda kamusalığın ve modernliğin zorbalığı hakimdir. Nietzsche'nin deyiimiyle söyleyecek olursak filozoflar mantığın zulumü altındadır.⁴⁷ Dil de bu zorbalığın kontrolündedir. Kamusalığın diktatörlüğü neyin anlaşılabilir olduğuna önceden karar vermektedir.⁴⁸ Dil yeniçağda fakirleşmiştir, standartlaşmıştır, öznel metafizikine yenik düşmüştür, varlığın evi olduğunu gizlemektedir. “*Fakat insan günün birinde yine varlığın yakınına gelebilecek olursa, öncelikle isimsiz olarak varolmayı öğrenmeli... varlığın talebini duymalı ve nadiren bir şey söylemeye hakkı olduğu tehlikesini bilmelidir.*”⁴⁹

Tehlikelerini vurguladıktan sonra soruya dönecek olursak Heidegger hümanizmi şöyle tanımlar: “*İnsanın insanca olması ve gayri insani, “inhuman” olması.*” ve ekler “*peki ama insanın insanlığı nerededir? Özünü sürdürmesindedir.*”⁵⁰ Bütün hümanizmler insanın özünü savunduğu iddiasındadır. Marx için insanın özü toplumsallıktır ve toplum insanın doğal gereksinimlerini karşılar, Hristiyan için, insanın özü tanrının çocuğu olmaktır ve ahirete ancak böyle ulaşılabilir. Hümanizme ilk kez Roma'da rastlandığında o barbarlığın karşıtıdır. Modern çağda hümanizm ise orta çağ skolastik barbarlığının karşıtıdır. Hümanizmin ne olduğu insanın ne olduğuna insan için iyinin ne olduğuna bağlıdır. Böyle bakılınca hümanizm olmayan bir sistem bulmak zordur. Bütün dünya görüşleri insana dair varsayımlara dayanır. Hangi tip hümanizm söz konusu olursa olsun bunların or-

⁴⁴ HUNHERFELD, s. 79.

⁴⁵ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 6.

⁴⁶ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 7.

⁴⁷ MEGILL, s. 165.

⁴⁸ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 9.

⁴⁹ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 10-11.

⁵⁰ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 11.

tak özelliği belli bir doğa, tarih, dünya yorumunu varolanın bütünü için sabitleşmiş bir yorum olarak ileri sürmeleridir.⁵¹

Heidegger'e göre her hümanizm metafizik temellidir. Bütün batı metafizik tarihi hümanist görüşleri doğuragelmıştır.⁵² Metafiziğin ne olduğundan yukarıda söz edilmişti, Heidegger'in demek istediği metafizik olarak hümanizmlerin, varlığın hakikati sorusunu sormadan varolanın bir yorumunu mutlaklaştırdığıdır. Roma hümanizminden beri insan rasyonel hayvan olarak tanımlanır. İnsanın özünün belirlenmesi olarak akıl "ilkeler yetisi", "kategoriler yetisi" gibi farklı şekillerde karşımıza çıkar. Metafizik belirlemeler insanın asıl özünü iskalamaktadır: "*İnsan sadece varlık tarafından talep edildiği zaman kendi varlığı içinde özünü sürdürür. İnsan, içinde kendi özünün ikamet ettiği şeyi yalnızca bu talep sayesinde bulmuştur. Yalnızca bu ikametinden ötürü o, mesken olarak dile sahiptir.*"⁵³ İnsanı diğer canlılardan ayıran sadece budur, insan varoluşunun içinde dilde bizatihi varlık ikamet etmektedir. Bu sayededir ki insan varlık nedir sorusunu sorabilmektedir. Çalışmanın başında belirttiğimiz gibi bu insanın kaygısıdır. İnsanın tözü varoluşudur. Varoluş insanın dünyaya fırlatılmışlığı içinde kaygıyla durmakta ısrar edışıdır. Kaygı, insanın varlık sorusunu düşünebilirliğidir.⁵⁴ Metafizik belirlemelerin insan anlayışının ihmal ettiği insan tözü, onun varlıkla bağıdır. Heidegger metafizik olarak gördüğü hümanizme karşı olduğunu ifade eder: "*İnsanın özünün sürdürülmesiyle ilgili en yüce hümanist belirlemeler bile, insanın asıl onurunu tecrübe edemezler. Bu nedenle "Varlık ve Zaman"daki düşünme, hümanizmin karşısındadır.*"⁵⁵ Heidegger olası tepkileri öngörerek *bir fakat* getirir. Hümanizme karşı olmak demek gayri insani olanı yüceltmek demek değildir. Hümanizm insanı yeterince yüceltmediği için karşı olmak demektir.⁵⁶ İnsanın yüksekliği onu özne yaparak varlığın üzerindeki iktidarı savunmak değildir. İnsan varlığın kendisi tarafından varlığın hakikatine fırlatılmıştır. Varlığın hakikatini korur. Ancak böylece varolanlar varlığın ışığında görülmüş olur. "*İnsan varlığın çobanıdır.*"⁵⁷

Felsefe ise varolandan çıkıp varolanı düşünmekle metafiziktir. Varlık bu metafizikte örtük kalır. Oysa varlık insana en yakın olandır. Yakınlık dilin kendisi olarak devam etmektedir çünkü dil varlığın evidir. Dil insanın bir yeteneği olarak anlaşılabilir. İnsandan öncedir. İnsan varlığın evinde yani dilde ikamet eder.⁵⁸ Bu sade düşünmeye hümanizm demek, Heidegger'e göre hümanizm metafizikle kol

⁵¹ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 12-13.

⁵² KÜÇÜKALP, s. 166.

⁵³ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 15.

⁵⁴ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 21.

⁵⁵ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 22.

⁵⁶ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 22.

⁵⁷ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 23.

⁵⁸ MEGILL, s. 209.

kola devam ettiği sürece mümkün değildir. Sartre hümanizmi, öznel metafiziği sürdürür ve sadece insanın varolduğunu ileri sürer. Oysa Heidegger öncelikle varlığın varolduğunu vurgular.⁵⁹ Bu sebeple düşünme varlığın düşünmesi, tarih varlığın tarihidir, insan varlığın takdiridir. İnsan (Dasein) bu nedenle varlığın hakikatini soruşturmaya varoluşundan başlayabilecektir.⁶⁰

Heidegger felsefesinde dilde ikamet eden varlık insana en yakın olandır ancak varlık her yerde unutulmuştur. Varlığın yakınlığı “yurt”, “ev” olarak da ifade edilir ve Heidegger’in nostalji anlayışı da eve dönüş ifadesinde kendini bulur.⁶¹ Oysa Yeniçağ’ın modern insanı yersiz, yurtsuzdur. Heidegger’in bütün çabası yurtsuzluğun yani varlığın unutulmuşluğunun aşılması üzerinedir. Artık varlığın hakikati düşünülmeden kalmaktadır, artık sadece varolana bakılmaktadır. Heidegger de Marx gibi yabancılaşmadan dem vurur. “*Hümanizm Üzerine*” adlı eserinde Marksizm’in bu yönüyle diğer felsefelerden üstün olduğunu belirtmiştir.⁶² Her türlü ulusçuluk, enternasyonalizm ve bireycilik metafizik olduğu için varlığın hakikatini düşünmeye elverişli değildir ve öznellik biçimleridir. Oysa insan kendini öznellikten yola çıkarak düşündüğünden daha fazlasıdır. O, varlık tarafından atılmıştır. “İnsan varolanın efendisi değil, varlığın çobanıdır.”⁶³ Böyle bir düşünme humanitesi hiçbir metafiziğin düşünmediği anlamda düşünen, en köklü anlamda düşünen ve insanı varlıktan çıkararak düşünen hümanizmdir. Hümanizm Heidegger’in formülünde insan merkezli değil varlık merkezlidir; ancak yine de hümanizmdir.⁶⁴ Hümanizm sözcüğü metafizik bir anlayış içerdiği ve varlığın unutulmuşluğunda ısrar ettiği için günümüzde anlamını yitirmiştir. Hümanizme anlamını geri vermek aslında onu yeniden tanımlamak olacaktır. Heidegger metafizik olmayan bir hümanizmi şöyle tanımlar: “*İnsanın özünü sürdürmesi, Varlığın hakikati için özeldir ve buna bağlı olarak önemli olan yalnızca insan olarak insan değildir. Dolayısıyla böyle tuhaf bir hümanizmi düşünüyoruz.*”⁶⁵ Gerçekten de şimdiye kadarki bütün hümanizmlere temelden karşı çıkan ve gayri insaniliği savunmayan; ancak yine de metafizik akımların kategorisini kullanmaktan çekinmeyen bir hümanizm tuhaftır.

⁵⁹ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 26.

⁶⁰ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 28.

⁶¹ MEGILL, s. 183.

⁶² HEIDEGGER, Hümanizm, s. 31. Heidegger’in yabancılaşma anlayışının Marx’ın yabancılaşma anlayışından farklı olduğunu belirtmek gerekir. Sosyolog Pierre Bourdieu Heidegger’in yabancılaşma anlayışını sahte yabancılaşma olarak görür. Ontolojik yabancılaşmayı merkeze almak konformizme meşruluk sağlar (Kuru düzenin meşruluğunun sorgulanmasını engelleyen bir gerekçelendirir) ve bunun da ötesinde ekonomik yabancılaşmadan ve yabancılaşma tartışmalarındaki maddi zeminde uzaklaşır. BOURDIEU, Pierre: *Heidegger’in Politik Ontolojisi* (Çev. Aslı Sümer), Monokl Yayınları, İstanbul, 2018, s. 115.

⁶³ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 34.

⁶⁴ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 35.

⁶⁵ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 37.

Heidegger kendisine getirilen eleştirilerin farkındadır. “Hümanizme”, “mantığa”, “değerlere” karşı konuştuğu için bunların tersi olan “barbarlığı”, “irrasyonalizmi”, “ahlaksızlığı” savunmakla itham edilir. İnsanlarca yüce ve kutsal ilan edenler hakkında alışılmışın dışında söylenen her şey ivedilikle karşısına konumlandırılır. Varlığı düşünmek demesi Heidegger’in nihilist olarak değerlendirilmesine sebep olur. Oysa söz konusu olan “fenomenolojik imha”dır. İyinin ve kötünün ötesinde bir düşünme söz konusudur, bu da imha edilenin tersinin savunulduğu anlamına gelmeyecektir.⁶⁶ Mantığa karşı düşünmenin nasıl bir düşünme olduğundan bahsetmiştik. Peki Heidegger için değerlere karşı olan düşünme ne anlama gelmektedir? Değerlere karşı olmak demek, değer diye kabul edilenlerin (insan onurunun, tanrının, kültürün, sanatın) değersiz şeyler olduklarını söylemek değildir. Karşı olunan değerlendirmedir. Her türlü değerlendirme bir öznelştirme değildir. Bir şeye değer biçmek insan merkezli bir faaliyet olması sebebiyle değer biçileni en başından düşük göstermektir. Değer biçilen şey “özne” tarafından “nesne” konumuna indirgenmiştir. Tanrı, doğa, canlılar insanın nesnesi olmakla, insana tabi kılınmakla aşağılanır.⁶⁷ Değerlere karşı düşünmek yine varlığın hakikatini merkeze koymayı gerektirir. İnsan varlıktan ayrı değildir. Nietzsche’ci deyimle bu düşünme iyinin ve kötünün ötesinde düşünmedir. Buradan devam edecek olursak varlığın hakikatinin peşindeki temel ontolojiden etik çıkarmak da mümkün değildir. Heidegger’e göre insanın etik talep etmesi, “herkes için geçerli bir yönerge arzusu” peşinde koşması insanı teknik olarak bağlama çabasıdır. Ancak etik üzerine düşünmek, politika üzerine düşünmek varlığın unutulmuşluğuna sebep olur. Sokrates öncesi Grek düşünürlerin yaptığı gibi bu kategoriler olmadan düşünmek gereklidir.⁶⁸ Varlığın hakikatini düşünmek eylemli yaşam için düsturlar getirmese de *“bilimum kuralların alt alta yazılmasından daha önemlisi insanın, varlığın hakikati içindeki yerini bulmasıdır.”*⁶⁹

Varlık üzerine düşünmek yalnızca varlık üzerine düşünmektir. Böyle bir düşünmenin pratik etkisi yoktur çünkü o, esasında varlığın düşünmesi içindeki yerimizi bilmektir. Heidegger varlığın düşünmesinin dilde açığa çıkmasını eylem olarak adlandırırsa da her kavram gibi eylemek kavramı da Heidegger felsefesine girmekle başka bir şey oluvermiştir. Eylemek varlığın düşünmesine kendini bırakmak, beklemek, varlık için fedakârlık olmuştur. Heidegger’in eylem biçimi “mistik bir geri çekilişi, feragati göklere çıkarır.”⁷⁰ Etik, politik, ontolojik kategorilerle düşünmek, bilim yapmak, felsefe yapmak her yerde varlık unutulmuşluğu

⁶⁶ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 39.

⁶⁷ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 41.

⁶⁸ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 45.

⁶⁹ HEIDEGGER, Hümanizm, s. 53.

⁷⁰ BOURDIEU, s. 159.

doğurmaktadır. Dasein dünyaya kendini kaptırmıştır, düşmüştür.⁷¹ Varlık unutulmuşluğuna sebep olan felsefeye “*haddinden fazla değer vermekten ve bu nedenle de ondan fazlasıyla bir şeyler beklemekten vazgeçmenin zamanı gelmiştir. Dünyanın bugünkü buhranında gerekli olan şudur: Daha az felsefe ama düşünmeye daha fazla saygı; daha az edebiyat ama, hecelemeye daha fazla ihtimam.*”⁷²

4. Nazi Sorunu

“*Martin Heidegger (1889-1976) hakkında iki olgu, karmaşık olduğu kadar itiraz da kabul etmez: birincisi, onun yüzyılın en etkili felsefecilerinden biri olduğu ve ikincisi de, bir Nazi olduğu.*”⁷³ Heidegger 1933-34 yıllarında Nazi Almanya’sı döneminde Freiburg Üniversitesi Rektörü, 1933-1945 arası Nasional Sosyalist İşçi Partisi üyesi, rektörlük döneminde sadece akademiye değil Milletler Cemiyeti’nden ayrılmaya ikna etmek için bütün Alman halkına hitap eden birisi, demokrasiye karşı Führer’in savunucusu, savaş sonrası asla özür dilememiş bir Nazi destekçisidir.⁷⁴ Üniversite’nin rektör seçiminin akademik senato tarafından değil Nazi eğitim bakanı tarafından yapılması için çabalamış ve başarılı olmuş birisidir. Hitler tarafından seçimsiz olarak atanmıştır. Mektuplarında bilimsel eğitimin devletin isteğine uygun olmasına çabaladığını kabul etmiştir. Rektör burslarını Yahudi ve Marksist öğrencilerden alıp Aryan ırkından öğrencilere tesis etmiştir.⁷⁵ Ayrıca savaş sonrasında dahi soykırıma ilişkin tek söz söylememiştir.⁷⁶ Nazi Partisi’ne desteği şüphe götürmemekle birlikte Filozof Heidegger ile Nazi Heidegger arasında ayırım yapıp yapılamayacağı çokça tartışılmıştır. Heidegger’i savunan Habermas (en azından 1929 öncesi metinleri için), Biemel gibi düşünürler yazar ile metin arasında ayırım yapılması gerektiğini ve Heidegger’in Nazilere desteğinin felsefi metinlerinde temellenmediğini, siyasi desteğinin kısa süreli bir hata olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁷ Buna karşılık Faye, Löwith gibi diğer grup düşünürler Heidegger’in Nazilere desteğinin felsefenin bağrından çıktığını ileri sürmüştür.⁷⁸

Heidegger’in yaşadığı çağın ve özellikle dönemin Almanya’sının bilimde, sanatta, felsefede, siyasette ortak bir zemini vardır. Bu zemin, kriz fikridir. Heidegger

⁷¹ BOURDIEU, s. 158.

⁷² HEIDEGGER, Hümanizm, s. 56.

⁷³ SHEEHAN, Thomas: *Heidegger ve Naziler*, içinde: *Heidegger ve Nazizm (Der. Ahmet Demirhan)*, Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 10.

⁷⁴ SHEEHAN, s. 11.

⁷⁵ SHEEHAN, s. 13-14.

⁷⁶ SHEEHAN, s. 18.

⁷⁷ GÖÇMEN, Doğan: *Martin Heidegger, Nazizm ve Felsefe*. https://www.academia.edu/2076359/Martin_Heidegger_Nazizm_ve_Felsefe (Erişim Tarihi: 10.02.2020) S. 7. COLLINS, Jeff: *Heidegger ve Naziler* (Çev. Kaan Ökten), Everest, İstanbul, 2000, s. 15.

⁷⁸ GÖÇMEN, s. 8.

Almanya'nın yaşadığı yoğun kriz ortamında felsefeyle meşgul olmuştur. “Birinci Dünya Savaşı, muhafazakarları umutsuzluğa sürükleyen doğuda gerçekleşmiş Bolşevik Devrim, siyasi suikastlar, darbe girişimleri, Versay Anlaşması'nın ağır sonuçları, Fransızların Ruhr'u işgali, muazzam enflasyon, 1929 Büyük Buhranı”⁷⁹ birbirine eklenerek büyük bir kriz atmosferi ve bu atmosfer kriz sanatı, edebiyatı, siyaseti, felsefeyi yaratmıştır. Nietzsche için kriz Tanrı'nın ölümüdür, Heidegger içinse kriz varlık unutulmuşluğudur. Kriz teması Heidegger felsefesinin her döneminde varlığını sürdürmüş, nostalji teması da krize eşlik etmiştir. Nostalji; Heidegger metinlerinde eve dönüş, geri dönüş, Sokrates öncesine dönüş olarak ifadesini bulmuştur.⁸⁰ Bu temanın 1933 yılında ele aldığı siyasi metinlerde de kullanılmış olması şu soruyu sorduruyor: Kriz eleştirisi ve krize yanıt olarak nostalji çözümü Heidegger felsefesinin Nazilere meyletmesine imkân vermiş olabilir mi? Bu başlık altında Heidegger felsefesinde ve çağında bu soruyu doğuran kriz ve nostalji yaklaşımını ele alacağız. Böyle bir ele alış Heidegger felsefesinin de bağlamsallığını gözler önüne sermiş olacaktır. Nitekim felsefi dönüşüm, zihinsel uzamı dönüştüren toplumsal dönüşümden ayrı değerlendirilemez.⁸¹ Heidegger ve Nazizm ilişkisini psikolojiye indirgmeden zamansal bağlamında ele almak Heidegger felsefesiyle de uyumlu olacaktır.⁸² Kriz felsefesi, ilişkinin felsefi boyutunu irdelemek için imkân vermektedir, çünkü Heidegger'in üstün Alman ırkı öğretisi kapsamında Nazi ideoloğu olarak ele alınması olası değildir. Heidegger'i savunanlar da bu noktadan yola çıkarak Nazi biyolojizmini desteklemediği için Nazi olmadığını söylerler. Hatta Heidegger rektörlük döneminde ırkçı değil maneviyatçı olduğu için eleştirilmiştir.⁸³ Emmanuel Faye ise buna karşılık Nazi ırkçılığının tek temel kavramının biyoloji olmadığını, Geist'in da ırkçılığa temel sağladığını belirtmiştir.⁸⁴ Zeitgeist'in ideolojisi, her alanda modernliğin eleştirisine dayanmaktadır. Modernlik eleştirisi her alanda birbirine denk düşen karşıtlıklar üzerinden yapılmaktadır. Kentin güvenliğine, tehlikesizliğine karşı taşranın zorluğu,⁸⁵ medeniyete karşı kültür, liberalizme ve parlamentarizme karşı Führer, tekniğe karşı el yordamı, bilime karşı ontoloji ya da asli düşünce savunulur. Zeitgeist'in ortak teması modernliğin eleştirisi, modernliğe ideolojik saldırıdır.⁸⁶ İdeolojik ve zamansal bu ruh hali üniversiteye, halka, siyasete,

⁷⁹ BOURDIEU, s. 31.

⁸⁰ MEGILL, s. 202.

⁸¹ BOURDIEU, s. 73.

⁸² ROCKMORE, Tom: Heidegger'in Nazizmi, Kant ve Dasein Üzerine (Çev. Metin Bal). *Felsefe Yazın Dergisi*, Sayı 15, 2009, 25-30, s. 30.

⁸³ CAN, İslam: Felsefeden Siyasete: Heidegger'in Nazizmle İlişkisi. *İnsan & Toplum Dergisi*, 3 (5), 2013, 85-110, s. 103.

⁸⁴ ROCKMORE, s. 26.

⁸⁵ HUNHERFELD, s. 117-118.

⁸⁶ BOURDIEU, s. 52-53.

entelektüellere sirayet etmiştir. Bourdieu, dönemin metinlerinde tekniğe karşı konumlandırılan doğa kavramının doğallık ve doğal hukuk anlayışının biyolojizmle ve ırkçılıkla iç içe olduğunu gösterse de Heidegger, tekniğin eleştirisini ruhsal boyutta gerçekleştirmiştir.⁸⁷

Karl Löwith'e göre Heidegger felsefesi zamanın ruhunun, çağdaş Alman varoluşunun yansımasıdır. Çağdaş Alman varoluşu Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamda yabancılaşma, kriz ve nihilizm temalarının etkisindedir. Alman idealizmine karşı her alanda radikalizm öne çıkmıştır. Çağdaş Alman varoluşunun hakikati felsefede Heidegger'de, siyasette Hitler'de bulunur.⁸⁸ Heidegger *Varlık ve Zaman*'da insanın içinde bulunduğu kuşakla paylaştığı yazgıdan bahseder. Kendisini bu değerlendirmenin dışında tutmak için bir sebep yoktur.⁸⁹ Kriz, nostalji, yabancılaşma konuları *Varlık ve Zaman* adlı eserinden başlayarak geç dönemde yazdığı eserlere daha da önemlisi 1933'te üstlendiği kısa süreli rektörlük görevi boyunca yaptığı konuşmalara hakimdir. Krizi Heidegger *nihilizm* olarak ifade eder. Nihilizm kriz halinde ve tamamen şimdinin içinde yaşamaktır. Kamusal alandaki ilişkiler ve yüzeysellik ise düşmüşlüğü gizlemektedir. Evde olma hissi yaratmaktadır.⁹⁰ Evde olma hissinin sürekliliği varlık unutulmuşluğunu sürekli hale getirmektedir. Heidegger buna karşılık tekrar eve dönmeyi önerir. Nihilizm ve krize karşı nostalji (notos ve algos yani eve dönüş ve acı) olarak eve dönmeyi ister.⁹¹ Heidegger'in felsefi geri dönüş talebi Sokrates öncesi Grek felsefesine dönmek üzerinedir. Onun varsayımlarına göre Grekler bu dönemde mantık öncesidir, varlık sorusuyla uğraşan bir düşünce tarzına sahiptir.⁹² Krize karşı nostalji düşüncesi yapı sökme (Destruktion) çabasının temelini oluşturur. Heidegger ontoloji geleneğinde gizlenmiş ve göz ardı edilmiş varlık sorununu tekrar gündeme getirebilmek için varolan felsefelerin yıkılması gerekliliğini vurgular.⁹³ Yıkım felsefesinin çabası varlığın anlamı yeniden sorulsun diye varolan geleneklerin yıkılmasını sağlamaktır. Yıkılana karşı ikame sunmak onun felsefesine uygun değildir.⁹⁴ Dasein bütün metafiziklerden, geleneklerde sıyrıldığında ve ölüm bilincini bünyesine kattığında çıplak varoluşa ulaşmış olur.⁹⁵ Buradan yola çıkıldığında

⁸⁷ BOURDIEU, s. 45.

⁸⁸ LÖWITH, Karl: *Heidegger'in Varoluşçuluğunun Siyasal Uzantıları*. İçinde; *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan), Vadi Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 102.

⁸⁹ MEGILL, s. 179.

⁹⁰ MEGILL, s. 182.

⁹¹ CASSIN, Barbara: *Nostalji: İnsan Ne Zaman Evindedir?* (Çev. Seçil Kıvrak), Kolektif Kitap, İstanbul 2018, s. 16.

⁹² MEGILL, s. 183.

⁹³ MEGILL, s. 186.

⁹⁴ LOWITH, s. 88.

⁹⁵ LOWITH, s. 90.

Heidegger'in siyasi durumuyla felsefi amaçları arasında çelişki yoktur. Her iki alanda da tercihini risk ve tehlikeden yana kullanmıştır.⁹⁶ Örneğin Heidegger'in rektörlüğü sırasında kaleme aldığı “*Alman Üniversiteleri'nin Kendini Beyanı*” başlıklı yazısı onun felsefi taleplerini ve kategorilerini siyasal durumla özdeşleştirdiğini gösterir. Löwith “*Heidegger'i dinleyenlerin Sokrates öncesi filozofları okumaya başlamaları mı yoksa Hücum kütalarına katılmaları mı gerektiğinden asla emin olamadığını*” gözlemlemiştir.⁹⁷ Konuşma Avrupalıların varolanlara karşı ayaklanmasının Geist'inin varlık sorununu araştırmak olduğundan ve yazğıdan bahseder. Üniversite rektör tarafından, yazgının belirlediği halkın misyonu uğruna yönetilecektir. Öğrencilere Alman yazgısının kabul edilmesi ve varlığın muhafaza edilmesi için Führer'i desteklemek emredilmiştir.⁹⁸ Batı tininin krizden çıkmasını sağlayacak geleceğin geçmişe dönmekle mümkün olduğu inancı Nazizmin “muhafazakâr devrim” söylemiyle paraleldir.⁹⁹

Genel olarak bu dönemde yaptığı konuşmalarda felsefesinde birey olan Dasein için anlattıklarını Alman Dasein'ı için ifade etmeye başladığı göze çarpmaktadır. 3 Kasım 1933 tarihinde Alman öğrencilere hitap ettiği konuşmasında “*Nasyonal Sosyalist Devrimin, Alman Dasein'ının bütüncül bir dönüşümünü*” ortaya çıkardığını belirtmiştir.¹⁰⁰ İnsan Dasein için getirilen ayrımlar ulusun Dasein'ı için söylenir olmuştur. Dasein ve Das Man için getirilen kıyaslama uluslar bakımından da geçerli olarak ele alınmıştır. Nazi hareketi ulusun varolanlara düşmüşlüğünden sıyrılıp otantik varoluş haline dönüşünü sağlayacaktır. Varlık sorununun gündeme gelmesi ulusun manevi kurtuluşu için elzemdir.¹⁰¹ Heidegger daha sonra 1933'e ilişkin olarak Nazi hareketinin derinleşeceğine ve “*Batı ruhunun krizini aşmaya yardımcı olabileceğine*” inandığını da belirtmiştir.¹⁰² Alman devriminin muhafazakâr destekçileri gibi Heidegger de “manevi Rönesans” ve “ruh devrimi” tasarlamışsa da bu tasarım; gösterişli, akademik bir dile bezenmiş ve böylece saygınlık kazanmış modernlik karşıtı muhafazakâr fikirlerden fazlası değildir. Modernliğin kapitalist ve sosyalist versiyonlarına karşı çıkmak adına geri dönüşü salık veren bir taşra özlemi söz konusudur.

Heidegger'in siyasi metinlerine de taşımış olduğu felsefi terminolojisi ve Nazi rejiminin kullandığı ideolojik kavramlar arasında da göze çarpan bir yakın-

⁹⁶ BOURDIEU, s. 69.

⁹⁷ MEGILL, s. 199.

⁹⁸ HEİDEGGER, Martin: *Alman Üniversitesinin Kendini Beyanı*, içinde; *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan), Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 50.

⁹⁹ COLLINS, J., s. 51.

¹⁰⁰ HEİDEGGER, Martin: *Alman Öğrencilere*, içinde; *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan), Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 55.

¹⁰¹ COLLINS, s. 55-57.

¹⁰² MEGILL, s. 204.

lık söz konusudur. Dasein’in ontolojik çözümlemesini ele alırken belirttiğimiz birlikte olma durumu daha *Varlık ve Zaman*’da halkın yazgısına dahil olmayı içermektedir.¹⁰³ *Varlık ve Zaman* 1927 gibi erken tarihli bir eser olmasına rağmen bireyin kaderinin halkın kaderine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Eleştirmenleri bu ortak milliyetçilik vurgusu üzerinden Heidegger’i Nazi ideoloğu olarak ilan etme noktasına da varmıştır.¹⁰⁴ Buna göre Dasein’in fırlatılmışlığı içerisindeki yazgısı içinde bulunduğu halkın yazgısı ile birdir. Çünkü belirttiğimiz gibi birlikte olma ben ve öteki/özne-nesne ayrımı şeklindeki metafiziğe karşı bir varlık olmayı işaret etmektedir. Halk/Millet ile ilişki, içine doğulan toplumla, kültürle ilişki zorunlu olarak kişinin benliğidir.¹⁰⁵ *Varlık ve Zaman*’ın 74. başlığı milliyetçiliğin en açık görüldüğü kısım olarak değerlendirilmiştir. Nazi ideolojisinin milletin (cemaat ya da halk olarak da çevrilmiştir) kader ortaklığı anlayışı bu kısımda serimlenmektedir.¹⁰⁶ Doğrudan alıntılacak olursak:

*“eğer dünyadaki-Varlık olarak yazgıya-bağlı Dasein özsel olarak Başkaları ile Birlikte-Varlıkta varoluyorsa, ‘tarihsel olayları’ birlikte- ‘tarihsel olaylar’dır ve talih olarak belirlenirler. Topluluğun, halkın ‘tarihsel olaylarını’ böyle belirtiriz. Talih kendini tekil yazgılardan derleyip toparlayan bir şey değildir, tıpkı birbiri-ile-birlikte-Varlığın birçok öznenin bir arada yer alması olarak kavranamayacak olması gibi. Aynı dünyada birbiri-ile-birlikte-Varlıkta ve belirli olanaklar için kararlılık içinde, yazgılara yolları önceden gösterilmiştir. İlk iletişimde ve kavgada talihin gücü özgür olur. Dasein’in yazgıya bağlı talihi, onun ‘kuşağı’nda ve onun kuşağı için, Dasein’in tam asıl ‘tarihsel olaylarını’ oluşturur.”*¹⁰⁷

Özetle Heidegger’in temel ontoloji felsefesi tek mesele olarak varlığın anlamı üzerine düşmüştür. Varlığın gündelik hayatta ve modern şehir hayatında unutulmuşluğu Heidegger’in kriz tanımıdır. Krizden çıkmak varlığa geri dönüşle olacaktır. Varlığa geri dönüş felsefi düzeyde Sokrates öncesi düşünme tarzına, mantık ötesi alana geçişle mümkündür. Güncel problemleri ele alırken Heidegger’in onları önce yeniden tanımlaması radikal olarak başka bir evrene geçiş yapma çabasının göstergesidir. Radikal olarak varolan kalıpların reddi onları tanımaz hale getirirken Heidegger felsefesinin politik uzamını mistifiye etmiştir.¹⁰⁸

¹⁰³ KARTAL, s. 137.

¹⁰⁴ ÇALIŞKAN AKÇETİN, Nurhayat: Martin Heidegger ve Nasyonel Sosyalizm: O Bir Nazi miydi? *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 2016. 47-63, s. 56.

¹⁰⁵ ÇALIŞKAN AKÇETİN, s. 57.

¹⁰⁶ GÖÇMEN, s. 14.

¹⁰⁷ HEIDEGGER, *Varlık ve Zaman*, s. 541 (Çevirmenin “oradaki-varlık” şeklindeki çevirisi Dasein olarak değiştirildi).

¹⁰⁸ BOURDIEU, s. 73.

Heidegger'in tek mesele olarak varlığı ele alan felsefesi, etikten uzak durma ısrarı, bireyciliği reddi, milliyetçi kategorileri kullanışı onun Nazilere meyletmesine temelde sebep olmuştur. Heidegger krizden doğan Nazi hareketinin Alman Dasein'ını eve geri döndürebileceğine, varolan metafizik gelenekleri yıkabileceğine inanmıştır. Heidegger'in felsefesi kendisinin belirttiği gibi davranışlar üzerine etik kurallar getirmemektedir, sadece yıkım üzerinedir, yıkılan geleneğin yerine bir şey ikame etme çabasında değildir. Ölümü ve hiçliği varoluşa katmak üzerine çabasıyla ölüm felsefesidir. Kriz temeline dayanan, geleneklere karşı çıkan, yıkım söyleminde yükselen her siyasi hareket için bu tarz felsefe radikal tasdik sağlayabilir. Nitekim Heidegger rektörlük görevinden ve Nazilerden çabuk uzaklaşmışsa da daha sonra sessiz kalarak suça ortak olmuştur. Bu uzaklaşmanın nedeni olarak Nazilerin de varolan adına bayağılaştığını ve varlık unutulmuşluğuna hizmet etmelerini göstermiştir.¹⁰⁹ Heidegger için varolanları yıkacak ruhsal devrimin gerçekleşmeyeceğini idrak ettikten sonra uğruna etkin çaba göstereceği Nazizm imgesi ortadan kalkmışsa da etkin muhalefet etmek yine de söz konusu olmamıştır. Her yerde varlık unutulmuşluğu gören ve böylece varolan her şeyi tek kavrama indirgeyen Heidegger radikal olumlama olarak pasif nihilizmle Nazilere yıllarca ses çıkarmamıştır.¹¹⁰ Nietzsche, Foucault ve Derrida gibi aynı felsefi geleneğin diğer temsilcilerinde ise yıkım her türlü iktidarın radikal olumsuzlanması olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünürlerin ismi günümüzde yeni anarşizm olarak da bilinen ve iktidarın mikro ölçüde her alanda görülmesi sebebiyle direnişin de yaşamın her alanına yayılması gerekliliğini vurgulayan postyapısalcı anarşizmle anılırken Heidegger halen daha Nazizm'le anılmaktadır. Hümanist özne metafiziğine karşı gelmesi, özcülük karşıtlığı Heidegger'in postyapısalcı filozoflara ilham vermesine sebep olmuşsa da varlık kavramının kendisinin metafiziği sürdürdüğü eleştirisi önemlidir.¹¹¹ Aradaki farkın kaynağı olarak Heidegger'in eve dönüş ve nostalji temalarının varlık metafiziğine dayanması bu metafiziğin de iktidara siyasi misyon biçmesi muhakeme edilebilir ancak; böyle bir muhakeme bu çalışmanın kapsamını aşacaktır.

Sonuç

Heidegger felsefesi bilime, mantığa, rasyonalizme ve bilinen anlamıyla hümanizme karşı bir felsefedir. Karşı çıkışın merkezinde varlık unutulmuşluğu vardır. İnsan her yerde varlık unutulmuşluğuna kapılmıştır. Gündelik hayatın olağan akışı bu unutuşu sürekli yeniden üretmektir. İnsan kendini özne kabul ettikçe buradan dönüş mümkün değildir. Esasında düşünme varlığın düşünmesi, varolan-

¹⁰⁹ LOWITH, s. 94.

¹¹⁰ BOURDIEU, s. 76.

¹¹¹ NEWMAN, Saul: *Bakuninden Lacan'a* (Çev. Kürşat Kızıltuğ) Ayrıntı, İstanbul 2006, S. 194. Collins, s. 9.

lar varlığın ışmasının sonucunda görünenlerdir. Heidegger'in varlık irdelemesi yapma çabası onu hiçlik ve ölüm felsefesine götürmüştür. Dolayısıyla esasen unutulmuş hiçlik ve ölümdür. Öyleyse bütün yapıları sökerek ardındaki hiçliğe, belirsizliğe erişmek gerekir. Batı felsefesine ve bu çalışma kapsamında hümanizm kavramına yapılan tam da budur. Heidegger felsefesi, bilim kıskacından kurtulmak için felsefeyi presokratik dönemdeki düşünmeye davet eder. Presokratik döneme atfettiği temel ontolojidir. Gerçekten de bu döneme ilişkin günümüze erişenler felsefenin ontolojik boyutta maddenin arkhesini bulma çabası güttüğünü göstermektedir. Batı rasyonalizmi ve bilimsel düşüncesi ise; ussallık, gerçekçilik, nesnellik ve doğruluk iddialarını varlık sorununu kenara bırakmayı tercih ederek kazanabilmiştir.

Varolanların temelini sarsma, krizden çıkma, ölümü bilme felsefesi varlığı tek sorun olarak ele alır. Krizden doğan hareketlerin, varlığa geri dönüşü sağlayabileceği beklentisi felsefenin Nazilere meyletmesine sebep olabilmıştır. Bu çalışmanın kapsamı bu olasılığın ortaya konmasıdır. Ancak soru kendini tüketmiş değildir. Heidegger, felsefe, Naziler arasındaki ilişki hakkında farklı perspektiflerden yazılan yaklaşımlar söz konusudur. Heidegger'in fazla modern oldukları, tekniğe battıkları gerekçesiyle Nazilerden uzaklaşması holokostu modernitenin sonucu olarak gören yaklaşımlarla benzer Nazi yorumuna dayanmaktadır.¹¹² Levinas Heidegger'den yola çıkarak ve onu eleştirerek başkalık etiği geliştirebilmiştir.¹¹³ Hatta Heidegger'in hümanizm ve dolayısıyla insan hakları eleştirisinin varlık temelli bir hak anlayışı, metafizik olmayan bir hak anlayışı doğurabilme potansiyeline sahip olup olmadığı da tartışılmıştır. Douzinas'ın Heidegger yorumuna bakarsak özne metafiziğinin yıkılmasıyla varlık kaynaklı tanımlanacak haklar, insan kibrinden sıyrılmaya ve diğer varolanların da en az insan kadar varlıktan gelen haklara sahip olduğunu tayin etme potansiyeline sahiptir.¹¹⁴

¹¹² COLLINS, s. 92.

¹¹³ KARTAL, s. 156.

¹¹⁴ DOUZINAS, Costas: *İnsan Haklarının Sonu* (Çev. Kasım Akbaş-Umre Deniz Tuna), Dipnot, Ankara, 2018, s. 240-241.

Kaynakça

- BOURDİEU, Pierre: *Heidegger'in Politik Ontolojisi* (Çev. Aslı Sümer), Monokl Yayınları, İstanbul, 2018.
- CAN, İslam: Felsefeden Siyasete: Heidegger'in Nazizmle İlişkisi, *İnsan & Toplum Dergisi*, 3 (5), 2013, 85-110.
- CASSİN, Barbara: *Nostalji: İnsan Ne Zaman Evindedir?* (Çev. Seçil Kıvrak), Kolektif Kitap, İstanbul, 2018.
- COLLİNS, Jeff: *Heidegger ve Naziler* (Çev. Kaan Ökten), Everest, İstanbul, 2000.
- ÇALIŞKAN AKÇETİN, Nurhayat: Martin Heidegger ve Nasyonel Sosyalizm: O Bir Nazi miydi? *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 2016. 47-63.
- DOUZİNAS, Costas: *İnsan Haklarının Sonu* (Çev. Kasım Akbaş-Umre Deniz Tuna), Dipnot, Ankara, 2018.
- EAGLETON, Terry: *Hayatın Anlamı*. (Çev. Kutlu Tunca), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- GÖÇMEN, Doğan: *Martin Heidegger; Nazizm ve Felsefe*. https://www.academia.edu/2076359/Martin_Heidegger_Nazizm_ve_Felsefe (Erişim Tarihi: 10.02.2020).
- HEİDEGGER, Martin: *Alman Öğrencilere*, İçinde; *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan). Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002 .
- HEİDEGGER, Martin: *Alman Üniversitesinin Kendini Beyanı*, İçinde; *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan), Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- HEİDEGGER, Martin: *Hümanizm Üzerine* (Çev. Yusuf Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- HEİDEGGER, Martin: *Metafizik Nedir?* (Çev. Yusuf Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- HEİDEGGER, Martin: *Varlık ve Zaman* (Çev. Aziz Yardımlı), İdea, İstanbul, 2004.
- HÜHNERFELD, Paul: *Heidegger: Bir Filozof, Bir Alman* (Çev. Doğan Özlem), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.
- İYİ, Sevgi: *Martin Heidegger'de İnsan Sorunu*, Asa, Bursa, 2003.
- KARTAL, Onur: *Başkasının Politikası: Husserl, Heidegger, Levinas*, İletişim, İstanbul, 2017.
- KÜÇÜKALP, Kasım: *Batu Metafizığının Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger ve Derida*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.
- LÖWİTH, Karl: *Heidegger'in Varoluşçuluğunun Siyasal Uzantıları*, İçinde; *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan), Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- MEGİLL, Allan: *Aşırılığın Peygamberleri* (Çev. Tuncay Birkan), Ayraç Yayınları, Ankara, 2008.
- NEWMAN, Saul: *Bakuninden Lacan'a* (Çev. Kürşat Kızıltuğ), Ayrıntı, İstanbul, 2006.
- ÖKTEN, Kaan: *Varlık ve Zaman: Bir Okuma Rehberi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019..
- ROCKMORE, Tom: Heidegger'in Nazizmi, Kant ve Dasein Üzerine (Çev. Metin Bal). *Felsefe Yazın Dergisi*, Sayı 15, 2009, 25-30.
- SHEEHAN, Thomas: *Heidegger ve Naziler*, içinde: *Heidegger ve Nazizm* (Der. Ahmet Demirhan), Vadi Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- SPİNOZA, Baruch: *Etika* (Çev. Hilmi Ziya Ülken), Dost Yayınları, Ankara, 2011.
- WİSSER, Richard: *Martin Heidegger'in Dörtlü Sorgulaması: 'Metafizik Nedir?'le Öncü-Olana Bakmak*, içinde: *Metafizik Nedir?* (Çev. Y. Örnek), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.